

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

**Omslag, bulletin van de Universiteitsbibliotheek Leiden en het
Scaliger Instituut / 2004 - no 2**

Egmond, Florike; Sinderen, Wim van; Janse, A.; Ommen, K. van; Worp, K.A.; Kerr, Robert;
... ; Warnar, Geert

Citation

Egmond, F., Sinderen, W. van, Janse, A., Ommen, K. van, Worp, K. A., Kerr, R., & Stein, R. (2004). Omslag, bulletin van de Universiteitsbibliotheek Leiden en het Scaliger Instituut / 2004 - no 2. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/60445>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License:

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/60445>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Omslag

2004

02

BULLETIN VAN DE UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK LEIDEN EN HET SCALIGER INSTITUUT

In dit nummer

Clusius bracht tulp
en aardappel naar Europa » 1

Gerard P. Fieret – 80 jaar
Een retrospectief van zijn fotowerken » 3

De Kattendijke-kroniek en
de vrucht van interdisciplinariteit » 5

Een vergeten schrijver 'herontdekt'
Schenking oeuvre Frans Mijnsen » 6

Tussen 'das Leidener Klammernsystem'
en 'Berichtigungsliste': het Leids
Papyrologisch Instituut 1935-2005 » 8

Loebèr door Vrienden terug in Leiden » 9

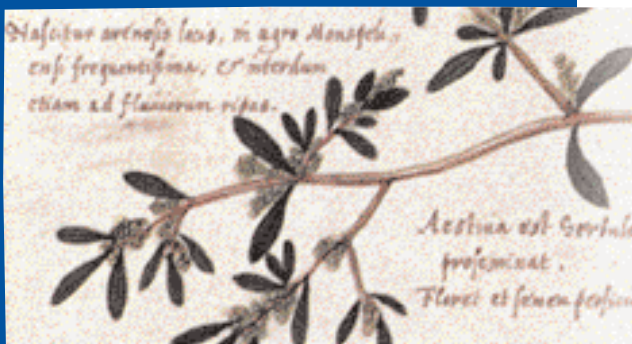
Een Syrisch geschenk » 10

Fraai met sapverwen gecouleurd » 10

Engelse editie
Magna Commoditas verschenen » 11

Van de oplettende lezer » 12
Michael von Aitzing en de Leo Belgicus

Afbeeldingen nr 14 (detail)
en nr 62 uit de *Libri Picturati*
[Biblioteka Jagiellonski, Kraków].

Clusius bracht tulp en aardappel naar Europa

Carolus Clusius en de botanie van de zestiende eeuw

Florike Egmond (wetenschapshistoricus
en Fellow van het Scaliger Instituut)

Vanuit het Scaliger Instituut, dat zich inzet voor het gebruik in onderzoek en onderwijs van de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Leiden, is een internationaal project in ontwikkeling dat zich richt op de botanische wereld van de zestiende eeuw en in het bijzonder op de spilfiguur daarin: Carolus Clusius (1526-1609).

Clusius introduceerde exotische gewassen als de tulp (uit het Midden-Oosten) en de aardappel (uit Zuid-Amerika) in de Nederlanden. Hij was

Afbeelding nr 14 uit de *Libri Picturati*
[Biblioteka Jagiellonski, Kraków].

ook de 'spin' in een uitgestrekt Europees netwerk waarin vooral artsen en apothekers een prominente rol speelden; zij hielpen elkaar nieuwe gewassen in heel Europa en ver daarbuiten te ontdekken, beschrijven, afbeelden en classificeren. Een belangrijk reden voor hun ongekennde activiteit op botanisch gebied (denk aan botaniseerexpedities, de stichting van botanische tuinen en de poging nieuwe gewassen te kweken), was hun belangstelling voor de medicinale werking van planten, al waren ze ook wel degelijk in eetbare planten en siergewassen geïnteresseerd. Een opvallende ontwikkeling in de zestiende eeuw was dat de belangstelling in heel Europa voor planten en dieren, die aanvankelijk sterk gericht was op naturalia met een praktisch nut of een symbolische betekenis voor de mens, zich steeds meer richtte op die naturalia zelf omwille van hen-

zelf. Botanische kennis was er natuurlijk altijd al geweest, maar in de loop van de zestiende eeuw ontwikkelde de natuurlijke historie zich tot een nieuw en wetenschappelijk expertisegebied. Clusius speelde in die ontwikkeling een bijzonder belangrijke rol.

Tussen 1560 en 1609 correspondeerde Clusius, in zes talen, met tenminste 300 per-

sonen die over heel Europa verspreid leefden, van Engeland tot Hongarije, van Italië en Griekenland tot Polen. Clusius beëindigde zijn loopbaan, als hoogleraar in de plantkunde en stichter van de eerste hortus botanicus van de Lage Landen en stierf in Leiden. Dat is de belangrijkste reden waarom de Leidse Universiteitsbibliotheek een uiterst rijke collectie van ongeveer 1100 brieven van diverse correspondenten aan Clusius (en een veel bescheidener aantal, zo'n 300, van hem aan anderen) bezit. Een groot deel daarvan is nooit bestudeerd; slechts een beperkt aantal is ooit uitgegeven. Deze rijke brievencollectie vormt een cruciale bron voor het project. Voorts bezit de Biblioteka Jagiellonski in Kraków een enorme verzameling prachtige zestiende-eeuwse botanische aquarellen, die met hulp en advies van Clusius tot stand is gekomen. Ook daarop richt dit project zich.

BRIEVEN OP INTERNET

Uit het besef van de grote betekenis van Clusius is het plan ontstaan voor een internationaal onderzoeksproject rond zijn leven, werk en Europese netwerk, waarin het wereldwijd toegankelijk maken van de Clusiuscorrespondentie hand in hand zal gaan met wetenschappelijk analyse. Het toegankelijk maken van het tekstmateriaal zal gebeuren op een nieuwe manier. De brieven worden gedigitaliseerd en voorzien van elementaire gegevens (zoals datum, afzender, plaats, taal) in een database ondergebracht en in deze digitale vorm ter beschikking gesteld aan een internationaal netwerk van geleerden in 11 Europese landen – diezelfde landen waarin Clusius vroeger zijn netwerk had. Deze experts bestrijken een breed scala aan disciplines: van kunst- en cultuurgeschiedenis tot plantkunde, geschiedenis van de medicijnen, wetenschapsgeschiedenis, tuinarchitectuur en tuingeschiedenis, verzamel- en museumgeschiedenis en neo-latijn. Deze geleerden zijn bereid hun expertise in te zetten om deze brieven van korte inhoudelijke trefwoorden te voorzien. Voor zover mogelijk zullen ze meehelpen bij transcriptie, annotatie en het voorzien van korte biografische gegevens over Clusius' correspondenten. En ze worden gevraagd in hun eigen landen te onderzoeken of er nog onbekend Clusiusmateriaal is te vinden. Zo snel mogelijk worden de gedigitaliseerde brieven met deze groeiende aanvullende gegevens wereldwijd via internet beschikbaar gesteld. Zo mogelijk zullen ook digitale versies van Clusius' publicaties beschikbaar komen. Het beeldmateriaal in Polen, waarvan slechts een klein deel ooit is gepubliceerd, zal in het kader van een verwant project in eerste instantie in druk verschijnen.

De wetenschappelijke analyse gaat ongeveer gelijk op met de ontsluiting van het materiaal. De algemene wetenschappelijke benadering is die van de 'new cultural history of science', waarin sociale omgeving en cultuur als constitutieve elementen van ideeën- en kennisontwikkeling worden beschouwd. Clusius, zijn werk en netwerk worden dus niet (langer) uitsluitend beschouwd in het licht van de geschiedenis van de botanie of de geneeskunde, maar bestudeerd

Meer informatie is al te vinden op de website:
<http://ub.leidenuniv.nl/bc/scaligerinstitute/clusius/index.html>

Reacties zijn in deze voorbereidingsfase welkom. Stuur ze naar dr. Florike Egmond: poelomp@xs4all.nl

Russula Virescens uit C. Clusius, *Zwammen uit West-Pannonië*
[UB BPL 303 F 40].

in het kader van de nauw met elkaar verbonden sociale, culturele en wetenschappelijke contexten waarbinnen hij opereerde. Daarbij is zowel botanische en farmacologische expertise belangrijk als de sociologische analyse van netwerken, de geschiedenis van het verzamelen, de context van patronage en uitwisseling, de relaties tussen kunst en wetenschap, het ontstaan van nieuwe disciplines en methoden van observatie en onderzoek. Omdat expliciet uitgegaan wordt van een cultuur- en sociaal-historische benadering van wetenschappelijke ideeën en praktijken, wil dit project zelf ook een voorbeeld vormen van een streven naar *her-integratie* van de gewoonlijk gescheiden terreinen van de mens- en de natuurwetenschappen.

Een eerste internationale workshop van de betrokken onderzoekers is al gepland voor september 2004 en zal waarschijnlijk resulteren in een eerste publicatie. De coördinatie van het project ligt in handen van prof. dr. Paul Hoftijzer (Scaliger Instituut), prof. dr. Rob Visser (wetenschapsgeschiedenis Utrecht en Leiden) en dr. Florike Egmond (Scaliger Instituut). De Leidse Universiteitsbibliotheek levert uiterst belangrijke expertise op het gebied van de bronnen, hulp bij de digitalisering van het materiaal en technische ondersteuning, met name met betrekking tot het opzetten van een elektronische infrastructuur. Een 'atelier' (2004/05) rond Clusius en de botanie van de zestiende eeuw voor promovendi van de Huizinga Onderzoeksschool voor Cultuurgeschiedenis is in voorbereiding.

Gerard P. Fieret – 80 jaar Een retrospectief van zijn fotowerken

Wim van Sinderen (conservator van het Fotomuseum Den Haag i.s.m. het Studie en Documentatie Centrum voor Fotografie Prentenkabinet)

In het Haagse stadsbeeld is Gerard Fieret een bekende figuur. Elke dag begeeft hij zich op zijn fiets vanaf Wasse naar de Haagse binnenstad om op meer dan dertig plekken de duiven te voeren. Zijn vaste route voert langs het Malieveld en het Centraal Station, via het Buitenhof en Plaats naar de Grote Kerk. Aan zijn stuur hangen altijd twee witte plastic emmers vol met vogelvoer en onder zijn snelbinders is een grote zak met extra voorraad geklemd.

Dit jaar is Fieret tachtig jaar oud geworden, maar deze hoge leeftijd weerhoudt hem niet van zijn dagelijkse gang langs de zelfgekozen voederplaatsen. 'Wie wil dit zware karwei van mij overnemen? Die lieve, onschuldige duifjes zijn zo blij als ze van mij wat te eten krijgen!', verzucht hij dikwijls. Dat duiven tegenwoordig liever patat eten dan het beste vogelvoer, zoals een onderzoek recentelijk heeft aangetoond, wil er bij hem niet in. Fieret geeft niet alleen duivenvoer, maar ook *duivenliefde*. Kom daar maar eens om bij de Febo!

Veel mensen van jongere generaties weten misschien niet dat Gerard Fieret vooral een begenadigd beeldend kunstenaar, fotograaf en dichter is. Nog elke dag maakt hij tekeningen op achterkanten van bierviltjes en schrijft hij gedichten. Twee jaar geleden zat hij voor een bepaalde periode elke zondagmiddag in het Gemeentemuseum Den Haag om honderden tekeningen te maken, die hij aan de

Zonder titel [Zelfportret met onbekende vrouw] ca. 1966, ontwikkelgelatinezilverdruk. [Coll. Prentenkabinet UB Leiden]

wand prikte of gewoon aan de bezoekers weggaf. Ondertussen praatte Fieret honderduit over zijn inspiratiebronnen: grote namen uit de kunstgeschiedenis (van Rembrandt tot Picasso) en zijn docenten aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag, waaraan Fieret vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog studeerde.

Ondanks Fierets niet aflatende productiviteit op het gebied van de tekenkunst en poëzie, vormen de duizenden fotowerken die hij maakte in de periode 1960-1980 de kroon op zijn artistieke oeuvre. Zijn zwartwitfoto's genieten een hoge internationale waardering die de laatste tijd alleen maar toeneemt, getuige een juichend coverartikel in het gerenommeerde Amerikaanse tijdschrift *Art and Auction* (februari 2004) en een uitgebreide hommage aan de 80-jarige Fieret in het internationale, in Nederland uitgegeven fototijdschrift *Eyemazing* (spring issue 2004).

De kracht en actualiteit van Fierets foto's schuilt in de onconventionele benadering van zijn onderwerpen – veel zelfportretten, vrouwen, kinderen en dieren – en de nogal ongebruikelijke, bepaald niet zachtzinnige methodes waarmee hij zijn films ontwikkelde en afdrokte. Tussen Fieret en de wereld die hij fotografeerde lijkt weinig afstand te bestaan. Zijn fotografische indrukken zijn schalks en speels, en tegelijkertijd ook rauw en verontrustend. Zijn foto's hebben daardoor een herkenbare stijl. En wie aan dit unieke auteurschap nog mocht twijfelen, wordt altijd wel door de vele, vette handtekeningen met viltstift en zakelijke copyrightstempels overtuigd van wie de maker is. Ze zijn naderhand ostentatief in het fotobeeld aangebracht.

Aan Fierets signatuur ontkomt men niet, temeer omdat hij altijd bang is dat anderen hem hebben geïmiteerd.

Hoewel Gerard Fieret in zijn leven tientallen solo- en groepsexposities van zijn foto's heeft gehad, waarbij de eenmans tentoonstellingen in het Gemeentemuseum Den Haag (1971) en in het

Zonder titel ca. 1966, ontwikkelgelatine-zilverdruk. [Coll. Prentenkabinet UB Leiden]

Van Abbemuseum in Eindhoven (1976) de meest noemenswaardige zijn, ontbrak het tot op heden aan een helder en uitputtend retrospectief. Het Fotomuseum Den Haag eert de 80-jarige Gerard Fieret met een fototentoonstelling waarin circa 180 fotowerken zullen worden getoond. De foto's zijn voor het merendeel afkomstig uit de collecties van het Prentenkabinet van de Universiteit Leiden en uit het Gemeentemuseum Den Haag, samen bezitten zij enkele duizenden foto's van Fieret. De tentoonstelling wordt aangevuld met bijzondere bruiklenen uit Nederlands en Amerikaans particulier bezit. Behalve de vele foto's worden in deze tentoonstelling *Gerard Fieret – 80 jaar* filmfragmenten van de kunstenaar geprojecteerd, gemaakt door Jacques Meijer, Henk Augustijn en Susan Fairbanks.

De tentoonstelling Gerard Fieret – 80 jaar is te bezichtigen in het Fotomuseum Den Haag van 19 juni tot 19 september 2004.

De Kattendijke-kroniek en de vrucht van interdisciplinariteit

Antheun Janse
(Opleiding geschiedenis, Universiteit Leiden)

Sinds enige jaren is de UB Leiden de tijdelijke bewaarplaats van de zogenoemde *Kattendijke-kroniek*, een manuscript uit 1491, sinds de zeventiende eeuw behorend tot het erfgoed van de adellijke familie Huysen van Kattendijke.

Het bestaan van dit handschrift was tot voor kort aan de wetenschappelijke wereld geheel onbekend, totdat mevrouw A. Frank-van Westrienen, schoonmoeder van de huidige eigenaar, de Amsterdamse historica Karin Tilmans op het werk attendeerde. Tilmans bestudeerde het handschrift en wist het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis voor een integrale editie te interesseren. Er werd een interdisciplinaire werkgroep gevormd, naast mevrouw Frank (historica) en Karin Tilmans bestaande uit Wim van Anrooij (medioneerlandicus), Jos Biemans (codicoloog), Ingrid Biesheuvel (medioneerlandica), Antheun Janse (historicus), Corrie Ridderikhof (historica), om een editie van

De Strijd om Troje uit de *Kattendijke-kroniek*, folio 55 verso. [Particuliere collectie; bruikleen UBL]

de tekst met een uitvoerige inleiding voor te bereiden. Leiden bleek voor deze werkgroep de beste 'werkplaats', vandaar dat het handschrift tijdelijk aan de zorg van de conservator Westerse handschriften van de UB werd toevertrouwd.

De *Kattendijke-kroniek* is een bijzonder boek. Laat vijftiende-eeuwse Middelnederlandse kronieken zijn er wel meer – de Leidse UB bezit zelf bijvoorbeeld vier exemplaren van het zogenaamde *Goudse kroniekje* uit de tweede helft van de vijftiende eeuw – maar de *Kattendijke-kroniek* is toch een geval apart. Vanwege zijn omvang – het handschrift telt maar liefst 1122 pagina's –, vanwege de inhoudelijke structuur – een zeer uitvoerige geschiedenis van Holland en Utrecht, gekoppeld aan een wereldgeschiedenis die begint in Troje –, maar vooral vanwege de talrijke illustraties. Het handschrift bevat vele, soms paginagrote, ingeplakte houtsneden, die zijn ingekleurd en van aanvullend tekenwerk zijn voorzien. Bovendien staat het handschrift vol met wapenschilden, zozeer zelfs dat de codex als 'wapenboek' kan worden omschreven.

Het ideaal van interdisciplinaire samenwerking is dat men door onderzoek vanuit diverse specialismen op elkaar te betrekken, meer op het spoor komt dan elke specialist afzonderlijk ontdekt zou hebben. In die zin heeft de interdisciplinariteit bij het onderzoek naar de *Kattendijke-kroniek* inderdaad zijn vruchten afgeworpen. Door de gegevens over de vervaardiging van de codex, het aanbrengen van de illustraties en de samenstelling en het schrijven van de tekst te combineren, werd duidelijk dat de samenstelling van de inhoud, het schrijven van de tekst, het verzorgen van de illustraties en het maken van de codex het werk van één en dezelfde persoon is geweest.

Deze auteur/kopiïst/compiler/illustrator was iemand die in allerlei opzichten een voorkeur voor de techniek van het 'knippen en plakken' aan de dag heeft gelegd. De tekst blijkt vrijwel geheel te zijn samengesteld uit passages die letterlijk aan andere bronnen ontleend en vervolgens aan elkaar geplakt zijn, soms knap en creatief, soms erg onhandig. De katernopbouw van de codex bevat een groot aantal onregelmatigheden, die verband houden met het feit dat op allerlei plaatsen – weloverwogen – losse bladen zijn ingevoegd, een merkwaardige en onprofessionele techniek. Ten aanzien van de illustraties is het knippen en plakken wel heel letterlijk te nemen. Er zijn volledige houtsneden gebruikt die uit gedrukte werken zijn losgesneden, maar er zijn in illustraties ook figuren ingeplakt die keurig uit een grotere voorstelling zijn geknipt. Ook deze 'collage-techniek' komen we maar zelden tegen.

De *Kattendijke-kroniek* is geen monument van intellectueel en technisch vernuft. Het is eerder te beschouwen als het produkt van een gedreven en vindingrijke amateur. Juist dat maakt het document tot zo'n boeiend getuigenis van de brede cultuurparticipatie in het laatmiddeleeuwse Holland.

Een vergeten schrijver 'herontdekt'

Schenking oeuvre Frans Mijnsen aan Universiteitsbibliotheek Leiden

Kasper van Ommen
(coördinator van het Scaliger Instituut)

Onlangs ontving de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, een onderdeel van de Leidse Universiteitsbibliotheek, een 14-tal boeken uit het oeuvre van de 'vergeten schrijver' Frans Mijnsen. De schenking is afkomstig van Max en Wilma Schuhmacher van het gelijknamige antiquariaat te Amsterdam, die in februari 2004

een deel van Mijnsens bibliotheek hebben aangekocht uit de nalatenschap van Frans Mijnsen jr. (†1999).

François Henry Jacques Mijnsen (1872-1954), schreef tijdens zijn leven een aantal toneelstukken die voornamelijk door Uitgeverij C.A.J. van Dishoeck te Bussum werden uitgegeven. Verder was hij actief als toneelcriticus en -vertaler. Mijnsen leefde echter niet alleen van zijn pen. Hij was een gefortuneerd man die als maecenas voor verschillende schrijvers, zoals P.C. Boutens, A.A.M. Stols en J.W.F. Werumeus Buning, een belangrijke rol speelde.

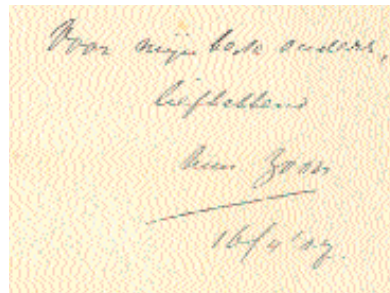
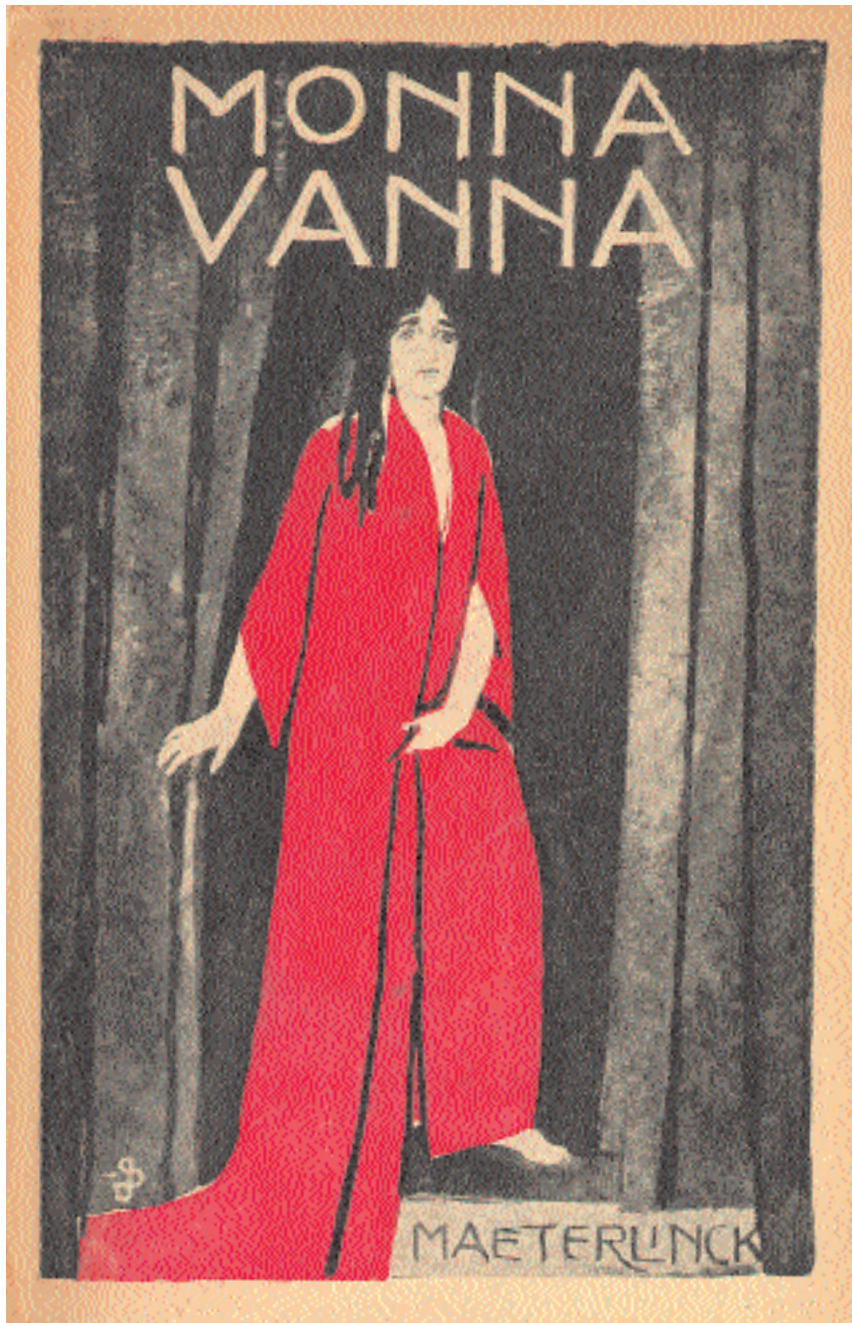
Mijnsen was een echte bibliofiel, waarbij hij tevens een voorkeur aan de dag legde voor het 'aangeraakte' boek, namelijk gesigneerde boeken en boeken met opdrachten. Als schrijver beschouwde Mijnsen zichzelf als een 'late Tachtiger'. De waardering voor zijn toneelwerk onder tijdgenoten, zoals Lodewijk van Deijssel en Jac. van Looy, was over het algemeen groot. Toch hadden zijn boeken maar een matig commercieel succes. Ook het aantal uitvoeringen van zijn werk hield niet over. Mijnsen noemt zichzelf in zijn correspondentie met zijn uitgever meermalen de beste afnemer van zijn eigen boeken.

Bij zijn overlijden in 1954 liet Mijnsen een omvangrijke en interessante collectie boeken, brieven, manuscripten en kunstwerken na. De bibliotheek, in de familie ook wel bekend als 'Mijnssianum', van Frans Mijnsen (ook wel oude Frans geheten in de familie) werd verdeeld onder de twee kinderen: (jonge) Frans en (tante) Clara. Het was de afspraak dat jonge Frans alle boeken met opdracht van zijn vader zou krijgen terwijl Clara de rest van de bibliotheek zou erven. Uiteindelijk zijn er toch ook boeken zonder opdracht in het deel van jonge Frans terechtgekomen. De aan de Leidse Universiteitsbibliotheek geschonken boeken, dus zowel mét als zonder opdracht, zijn afkomstig uit de bibliotheek van de jonge Frans. Antiquariaat Schuhmacher heeft een deel van deze boeken geschonken, omdat zij, zoals zij

aangaven vonden dat zoiets in de bibliotheek van de Maatschappij thuishoort.

De schenking bestaat uit het toneeldebuut van Mijnsen getiteld *Huwelijksleven. Gelegenheidsblijspel in één bedrijf*. (Amsterdam, J.H.G. Weenink 1892); vijf luxe, in perkament gebonden edities van de toneelstukken *Uit eigen wil, Verdwaalden* (uit 1906), *Huiselijke haard* (1907) en *Dramatische studies* (3 delen; 1906-1914). Deze uitgaven zijn deels voorzien van opdrachten van de auteur aan zijn familie. Verder zijn er twee edities van het meest bekende toneelstuk van Mijnsen, getiteld *Ida Wahl* (1920), waarvan een exemplaar met correcties door de auteur. Verder bestaat de schenking uit vijf verschillende edities van de vertaling door Mijnsen van Maurice Maeterlincks toneelstuk *Monna Vanna* en de vertaling van *Minne-spel* van Arthur Schnitzler.

Opdracht van Frans Mijnsen aan zijn ouders, gedateerd 16 april 1907 in de luxe editie van *Huiselijke haard. Toneel-spel in drie bedrijven*. Bussum, C.A.J. van Dishoeck 1907.

Maurice Maeterlinck, *Monna Vanna*. Geautoriseerde vertaling van Frans Mijnsen. Amsterdam, Meulenhoff & Co. 1911. Omslag door Jan Sluijters.

Tussen 'das Leidener Klammersystem' en 'Berichtigungsliste'

Het Leids Papyrologisch Instituut
1935-2005

Klaas Worp (bijzonder hoogleraar
papyrologie, Universiteit Leiden)

Op 17 en 18 juni 2004 waren in Leiden papyrologen uit de Verenigde Staten, Engeland, België en Duitsland aanwezig om de mogelijkheden op het punt van integratie van diverse papyrologische informatiesystemen (waaronder de zogenaamde *Berichtigungsliste*) te bespreken. De Leidse papyrologie geniet internationaal aanzien. Men kent men in papyrologienland sinds de jaren '30 de vakterm 'das Leidener Klammersystem' (een apparaat van diverse haakjes als {}, [], <>, (), enzovoort om antieke manuscripten zo goed mogelijk in druk weer te geven). Een nu aan de Leidse Universiteit verbonden papyroloog staat sinds het jaar 2000 in de wetenschapsgeschiedenis te boek als de uitgever van het éérste in Egypte gevonden Grieks-beschreven kleitablet en in de Leidse papyruscollectie worden bijzondere stukken bewaard. Bij elkaar is dat voldoende reden om in januari 2005 de ter gelegenheid van het jubileum van het Leids Papyrologisch Instituut door de Leidse papyrologen ingerichte tentoonstelling in de Universiteitsbibliotheek te gaan bekijken.

Het Leids Papyrologisch Instituut vormt binnen de Leidse Universiteit en de Universiteitsbibliotheek een afdeling met een eigen, lange en roemruchte wetenschappelijke traditie. In 1935 werd het LPI opgericht door de hoogleraren B.A. van Groningen (Griekse Taal- en Letterkunde), M. David en J.C. van Oven (beiden Romeinse Rechtsgechiedenis). Op de achtergrond speelde bij de oprichting de schenking van een belangrijke collectie Griekse papyri door de Engelsman E.P. Warren een rol. Meer in het algemeen ging het Van Groningen en Van Oven erom, Nederland binnen de internationale wetenschapsbeoefening op dit terrein eindelijk een eigen plaats en binnen ons land de Papyrologie een eigen gezicht te geven. Terwijl diverse gerenommeerde universiteiten elders in West-Europa en Noord-Amerika al lang een apart papyrologisch instituut kenden, was tot dan toe daarvoor geen eigen plaats aan een Nederlandse universiteit ingeruimd. De Leidse graecus Cobet had immers met zijn banvloek over de papyrologie hier al rond 1840 de toon gezet en naderhand werd in dit land de papyrologie toch als weinig meer dan een soort Assepoester getolereerd.

Vanaf de oprichting wordt het werk binnen het Leidse instituut gekenmerkt door termen als multi- en interdisciplinariteit. Documentaire papyrusteksten (vrijwel per definitie uit Egypte afkomstig) worden, liefst na eerst tot

Euripides, *Iphigeneia in Aulis* vss. 1500 (?); 784-794 (?)
met muzieknotatie. [Pap. Leid. Inv. 510]

grotere clusters bijeengebracht te zijn (bv. een familie-archief), in onderling verband tegelijkertijd vanuit diverse gezichtspunten als die van een graecus, een (rechts-)historicus, een egyptoloog bestudeerd. Dat 'bestuderen' gaat overigens in twee richtingen. Enerzijds bewerken medewerkers van het LPI geheel onbekende teksten, die al lang waar ook ter wereld bewaard worden of eventueel zelfs nog maar kort geleden bij opgravingen aan het licht kwamen. Zij verzorgen een allereerste uitgave hiervan. Het gaat daarbij in de meest letterlijke zin om pioniersarbeid op het gebied van de humaniora. Papyrologen maken teksten toegankelijk die voordien geheel niet bekend waren en die telkens weer nieuwe, nog onbekende informatie bevatten. Anderzijds dient die informatie te worden geordend vanuit een vraagstelling ('Wat leren de papyri ons omtrent [vraag-onderwerp] in Grieks-Romeins Egypte?'). Zo bestuderen medewerkers van het LPI bepaalde reeds in de bestaande papyrologische literatuur aanwezige, maar nog niet in samenhang bekeken gegevens om deze dan in een samenvattende beschouwing beter tot uitdrukking te laten komen.

Met deze activiteit heeft het LPI allengs in de vakwereld een eigen plaats verworven. Bovendien wordt hier in Leiden een voor alle in Griekse papyrusdocumenten geïnteresseerden wereldwijd onontbeerlijk werkinstrument vervaardigd: *Berichtigungsliste*. Zonder dit instrument is elke verdere papyrologische activiteit ten aanzien van documentaire papyrusteksten illusoir. Papyrologisch-geïnteresseerde specialisten hebben doorgaans een abonnement op de *Berichtigungsliste*, samengesteld op het LPI en uitgegeven door uitgeverij Brill, net zoals Medische specialisten een abonnement hebben op Elseviers *Excerpta Medica*. Natuurlijk, er is verschil, al was het maar omdat medici een veelal kapitaalcrachtiger maatschappijsector vormen, terwijl humaniora-beoefenaren het vaak moeten doen met de kruimels die van andermans tafel afvallen. Maar het principe 'hoogst belangrijk voor vakgenoten' is er niet minder om!

Loebèr door Vrienden terug in Leiden

Kasper van Ommen
(coördinator van het Scaliger Instituut)

Dankzij financiële steun van de Vrienden van de Leidse Universiteitsbibliotheek heeft de Universiteitsbibliotheek een collectie banden (zeven in totaal) van de bekende Leidse boekbinder Johannes Aarnout Loebèr jr. (1869-1957) aan haar collectie kunnen toevoegen. Loebèr was de derde van een generatie boekbinders die vanuit dezelfde werkplaats aan het Rapenburg 103 werkzaam waren. De werkplaats heeft zich altijd in de nabijheid van de universiteitsbibliotheek bevonden. Ongetwijfeld betrok Loebèr een belangrijk deel van zijn klandizie uit het universitaire milieu. Loebèr jr., die voornamelijk rond de eeuwwisseling van de vorige eeuw als boekbinder actief was, genoot ook bekendheid als deskundige op het gebied van de historische boekband en de traditionele decoratietechnieken (batikken, weefkunst, snijwerk, vlechtwerk) van Nederlands-Indië. Voor voorbeelden van historisch boekbanden kon hij terecht in de rijke collectie van de Bibliotheca Thysiana terwijl het Museum voor Volkenkunde een rijke bron aan materialen voor de decoratietechnieken van Nederlands-Indië moet zijn geweest. In 1895 werd hij voorzitter van de Vereniging 'Kunst toegepast op Boekbanden' en richtte samen met de Haarlemse boekbinder Johannes Bartholomeus Smits (1874-1944) het tijdschrift *De Boekband* op.

De collectie bestaat uit zeven, deels unieke boekbanden. Van vier banden staat vast dat ze afkomstig zijn uit het privé-bezit van Loebèr. Het betreft twee recensieplakboeken gebonden in halfperkament, waarvan één gedecoreerd volgend de beginselen van de Nieuwe Kunst. Bovendien draagt dit exemplaar het monogram van Loebèr op de rug. Het derde exemplaar betreft een in gedecoreerd (o.a. met monogram van Loebèr) linnen gebonden portefeuille (gemaakt in 15 genummerde exemplaren) met een serie afbeeldingen van boekbanden door Loebèr. Het vierde boek betreft een exemplaar van *Die bildende Künste bei den Dayaks auf Borneo* (1890) door Alois Raimund Hein (met brief van Hein aan Loebèr) in een unieke gedecoreerde halfperkamenten band.

De overige drie banden worden toegeschreven aan Loebèr. Het exemplaar van *Art and Life, and the Building and Decoration of Cities* (1897) is gebonden in een soortgelijke band als het exemplaar van *Verborgene bronnen* (1899) van Augusta de Wit in de Collectie Nieuwe Kunst van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Deze band wordt toegeschreven aan Loebèr en Smits. Een exemplaar van *Arts and Crafts Essays. With a preface by William Morris* (1893) is gebonden in een gesjabloneerd linnen band met vlinder- en bloemmotieven. De derde band is een curieus in gedecoreerd fluweel gebonden boekje waarin een exemplaar van *Three weeks* van Elinor Glyn (1907) is gevat.

De collectie is een welkome aanvulling en een aanzienlijke uitbreiding van de boekbanden en drukwerk van Loebèr dat de bibliotheek reeds in haar bezit heeft. Bovendien vormt de collectie banden een nuttig studieobject voor de Collectie Nieuwe Kunst van de MNL.

Half-perkamenten band met versieringen in groen en goud. Deze band bevat de recensies van de hand van Loebèr die werden gepubliceerd in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in de periode 1899-1904.

Linnen album met tien fotografische reproducties van banden door J.A. Loebèr, uitgegeven in 15 genummerde exemplaren. Op het album is het monogram van Loebèr afgebeeld.

Briefhoofd van boekbinderij J.A. Loebèr, jr., Rapenburg 103 te Leiden. Houtsnede.

Een Syrisch geschenk

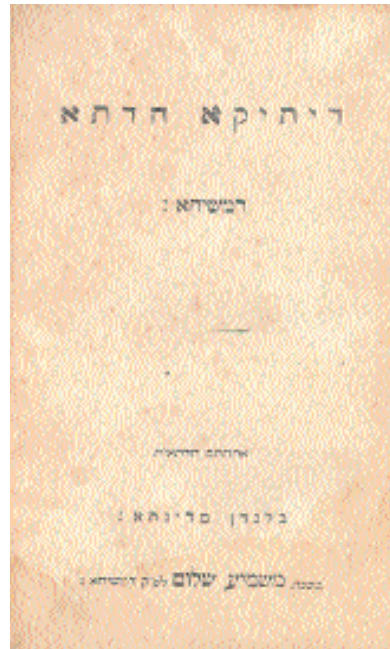
Robert Kerr

(conservator Judaica en Semitica, UB Leiden)

De Universiteitsbibliotheek Leiden verzamelt al honderden jaren Oosterse boeken, maar toch blijven er lacunes die vaak alleen met veel geld op te vullen zijn. Schenkingen kunnen wat dat betreft een oplossing bieden.

Onlangs kreeg de bibliotheek een op het eerste gezicht onogelijk boekje ten geschenke met een opmerkelijke inhoud. Het bevat een vertaling van het Nieuwe Testament in het Syrisch. Het Syrisch is een dialect van het Aramees, de taal die ten tijde van Jezus in het Midden-Oosten algemeen werd gesproken. Het is ook de taal van de Syrisch-Orthodoxe christenen. Het vreemde is dat het boekje gedrukt is met Hebreeuwse letters. Nu kwam het vroeger wel vaker voor dat drukkers het speciale Syrische schrift niet in huis hadden en uitweken naar het Hebreeuwse schrift, maar hier is iets anders aan de hand: de titelpagina vermeldt dat het boekje in Londen in 1836 gedrukt werd en de bibliografie der Britse Bijbelgenootschap vermeldt dat het door de 'London Jews Society' uitgegeven werd. Het blijkt te gaan om een propagandawerkje, bedoeld om joden te bekeren tot het protestantse christendom. De beoogde doelgroepen, chassidische en kabbalistische joden, konden op zich goed overweg met het Aramees en zijn dialecten, omdat hun eigen Talmoud en Zohar in het Aramees zijn gesteld. De vraag is echter of ze zaten te wachten op een 'Aramese' vertaling van het Nieuwe Testament in het Hebreeuwse alfabet. Nog curieuzer is dat er al vanaf 1537 reguliere Hebreeuwse vertalingen van individuele Nieuwe Testament boeken beschikbaar waren. De vertaling van de Duitse geleerde Elias Hutter, oorspronkelijk in 1599 verschenen, werd in de negentiende eeuw nog steeds heruitgegeven, ook in Londen. De *chassidim* en mystici hadden dus ook die versie kunnen lezen als ze dat per sé gewild hadden. Deze afwijkende vertaling is een vreemde eend in de bijt.

Voor christenen is de Syrische vertaling van het Nieuwe

Diyatheqa Chedatha d-Mesjicha (Het Nieuwe Testament van de Messias). London, Macintosh of Great New Street [1]836. [UBL 8396 E 70]

Testament heel interessant, omdat ze al uit de vierde eeuw dateert en op veel punten afwijkt van de bij ons gebruikelijke versie(s). De tekst is ook voor Leiden van belang: de Leidse geleerde Ludovicus de Dieu gaf in de zestiende eeuw al delen van de tekst uit, en de versie die in dit curieuze boekje gebruikt wordt gaat terug op een achttiende-eeuwse uitgave van de Leidse geleerde Carolus Schaaf. Tegenwoordig wordt het Syrische Christendom in Leiden o.a. bestudeerd in kader van het Mastersopleiding 'Oosters Christendom'.

Fraai met sapverwen gecouleerd

Jef Schaeps (conservator Prenten en Tekeningen van het Prentenkabinet Leiden)

Tot 10 oktober 2004 is in de Universiteitsbibliotheek een tentoonstelling te zien van achttiende-eeuwse Leidse tekeningen uit de collectie van het Prentenkabinet. Het gaat om zo'n 45 tekeningen van 11 kunstenaars, die voor kortere of langere tijd in Leiden woonden en werkten. De Hollandse kunst van de achttiende eeuw heeft altijd in lager aanzien gestaan dan die van de voorgaande honderd jaar. Niet geheel ten onrechte: Rembrandt, Jan Steen, Jan Vermeer, Jacob Ruysdael: geen achttiende-eeuwse kunstenaar doorstaat een vergelijking met deze giganten. Nu is het vergelijken van eeuwen historisch niet helemaal correct en misschien zelfs wel laakbaar. De tentoonstelling zal laten zien dat de achttiende eeuw, ook in Leiden, goede en interessante kunstenaars heeft voortgebracht. De periode zette goed in

Colofon

Omslag is een uitgave van de Universiteitsbibliotheek Leiden en het Scaliger Instituut.

De redactie bestaat uit Jos Damen, Kasper van Ommen, Jef Schaeps, Arnoud Vrolijk en Geert Warnar.

Redactieadres Omslag (secretariaat),
Postbus 9501, 2300 RA Leiden

Vormgeving TopicA, Antoinette Hanekuyk, Leiden

Druk Karstens, Leiden

ISSN 1572-0160

URL <http://ub.leidenuniv.nl/gids/vrienden/omslag/>

e-mail omslag@library.leidenuniv.nl

Engelse editie *Magna Commoditas* verschenen

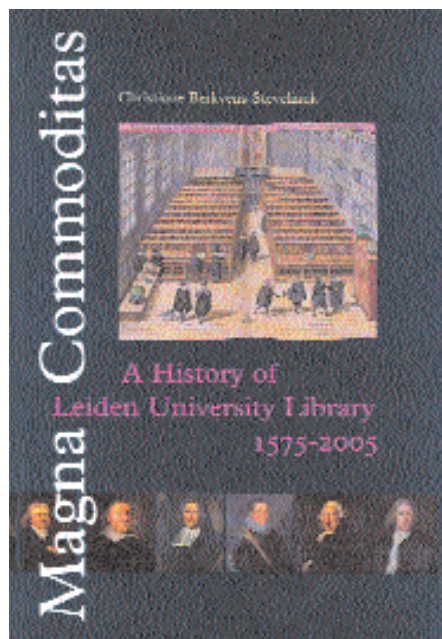
Bij uitgeverij Primavera Pers is onlangs de Engelse editie van *Magna Commoditas, A History of Leiden University Library 1575-2005* verschenen. Het boek, dat is gebaseerd op de summary van de Nederlandse editie van Christiane Berkvens-Stevelinck, is uitgebreid met een voorwoord van de Amerikaanse boekhistoricus Nicholas Basbanes en geactualiseerd met informatie over het Prentenkabinet en het Scaliger Instituut.

De ruim vier eeuwen oude bibliotheek van de Leidse universiteit is als Europees cultuurcentrum van onschatbare waarde. Ze herbergt veelzijdige collecties met talrijke unieke bronnen. Dit boek biedt voor de eerste maal voor het Engelse taalgebied een totaalbeeld van de ontwikkeling van het eerste boek, de door Christoffel Plantijn gedrukte en door Willem van Oranje in 1575 geschonken Polyglot-bijbel, via de talrijke indrukwekkende legaten en schenkingen – zoals het legaat Holmannus, de collectie Vossius en het Legatum Warnerianum – tot en met de huidige deels digitale collecties van ruim twee miljoen banden. Van de eerste bibliothecaris Janus Dousa via zijn vele opvolgers tot en met de huidige bibliothecaris. Van het eerste bescheiden onderkomen in de gewelvkamer van het Witte Nonnenklooster aan het Rapenburg tot en met het geavanceerde

met de Leidse fijnschilders die de minitieuze schilderkunst van Gerard Dou tot voorbeeld namen. Willem en Frans van Mieris en Louis de Moni horen tot deze groep. De vogeltekeningen van Jabes Heenck, een leerling van de bekende Aert Schouman, hebben beslist een grote charme en contrasteren met de Hollandse types die A.C. Hauck tekende. Het veestuk, immer populair in Holland, had een uitstekende vertegenwoordiger in Barend Hendrik Thier. Typisch Leidse kunstenaars zijn Christina Chalon, die met haar moeder-kind taferelen de Leidse historicus Johannes Le Francq van Berkhey tot een dichtbundel inspireerde en de – alweer – veeschilder Johannes Janson, die eindeloze studies maakte van koeien en andere dieren. Niet typisch Leids, maar wel sterk verbonden aan de stad is de tekenaar Jan Wandelaar, die behalve voor de vele boekuitgevers ook voor Leidse geleerden aan de universiteit werkte en de wetenschappelijke illustratie op een hoger plan bracht.

Bij de tentoonstelling verschijnt een catalogus in de reeks Kleine Publicaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek.

bibliotheekcomplex aan de Witte Singel. De ontwikkeling van de Universiteitsbibliotheek Leiden weerspiegelt de ontwikkeling van vier eeuwen kunst en wetenschap tegen de achtergrond van maatschappelijke, politieke en culturele achtergronden. In het boek wordt ook aandacht besteed aan het Prentenkabinet en het Scaliger Instituut, die beide afgelopen jaren in de Universiteitsbibliotheek Leiden zijn opgenomen.

Uit het voorwoord van de Amerikaanse boekhistoricus Nicholas A. Basbanes: 'For me, Leiden University represented an essential benchmark in the glorious continuum, not only for the teeming collection of extraordinary materials it has scrupulously gathered and maintained over a sustained period of time, but most of all for being the world's first scholarly library in a truly modern sense. The litany of "firsts" recorded at Leiden is dazzling – the first printed catalogue to be prepared by an institution of its holdings, the first attempt to identify and maintain what today are known as "special collections," the first systematic attempt to develop a corps of influential friends, patrons, and benefactors throughout the world, the first "universal" library, the list goes on and on – and underpinning it all is a humanistic approach to education and discovery that has figured prominently throughout its history, along with an unbending belief in the limitless potential of human inquiry.'

Christiane Berkvens-Stevelinck
With a foreword by Nicholas A. Basbanes
Magna Commoditas.
A History of Leiden University Library 1575-2005
Leiden, Primavera Pers 2004
ISBN 90 5997 005 5
Paperback; 96 pagina's; 90 illustraties; € 13,50

Van de oplettende lezer

Michael von Aitzing en de Leo Belgicus

Robert Stein

Toen hij rond 1579 een geschiedenis van de Nederlandse opstand schreef, kwam de Oostenrijkse edelman Michael von Aitzing (ca. 1530-1598) op het lumineuze idee om de heraldische leeuw te gebruiken als mal voor een geografische weergave van de Nederlanden. Wel moest hij de leeuw, die traditioneel naar links keek, omdraaien, zodat de fraai-gewelfde Hollandse kustlijn als rug kon functioneren. Naar eigen zeggen wilde hij zo de moed van de Belgen, al door Caesar bezongen, in het licht stellen. De leeuw vreesde immers geen van zijn vijanden, en bovendien kon hij gelden als een van de symbolen van Christus, de leeuw van Juda. Terwijl de eerste leeuwenkaart nog ruw en onbeholpen was, vervaardigde de gerenommeerde kopergraveur Frans Hogenberg een meer geciviliseerde variant. Als voorloper van de moderne gen-technologie was zo een nieuwe diersoort ontstaan: de *leo Belgicus*, een specimien dat we nu zouden aanduiden als de Nederlandse leeuw.

Het was in de Middeleeuwen niet ongebruikelijk om symbolische elementen in kaarten op te nemen. Deze werden namelijk niet zozeer beschouwd als een weergave van de werkelijkheid, maar vooral als een verbeelding van het Goddelijke heilsplan. De beschreven gebieden werden dan ook gecompriemd in de vorm van een cirkel, een maagd of een gevleugeld paard en in de marges overladen met allerlei veelzeggende symbolen van de bovenmenselijke almacht. Het idee om leeuw en kaart te combineren ontspriet aan Von Aitzings brein, maar in feite bouwde hij met zijn keuze voor de koning der dieren voort op een veel oudere heraldische traditie.

Hoewel de leeuw geen inheems dier is, kozen veel Europese vorsten er al in de twaalfde eeuw voor om hem in hun wapen te voeren, vermoedelijk geïnspireerd door de islamitische strijders die ze getroffen hadden in de kruistochten. Spoedig werd het vorstelijke voorbeeld gevolgd door edelen van lager rang. In het kille en natte klimaat van Noordwest-Europa zou geen leeuw kunnen overleven, maar in heraldisch opzicht vormden de Nederlanden het 'leeuwige' gebied bij uitstek. Toen de Bourgondische her-

togen dan ook in de late veertiende en in de vijftiende eeuw de Nederlandse gewesten onder zich verenigden, brachten zij landswapens bijeen waarop leeuwen in geuren en kleuren voorkwamen.

Zagen de Bourgondische hertogen hierin aanleiding om zich ook zelf met de leeuw te vergelijken, of zochten zij een iden-

Leo Belgicus uit *Germania inferior* [...]. Amsterdam, Pieter van den Keere 1617. [Coll. Bodel Nijenhuis Atlas 93].

tificatie met de legendarische moed en sluwheid van dit dier? Feit is dat de leeuw onder Bourgondische inspiratie een revival beleefde in de Nederlanden. 'De leeuw is niet alleen een zinnebeeld voor het huis, maar tegelijk een allegorische naam voor de hertogen zelf en voor hun onderdanen. Hijzelf is de Leeuw, zijn volgers zijn leeuwen', zo merkte Johan Huizinga op. Inderdaad. Het symbool van de dynastie werd geleidelijk de verpersoonlijking van land en volk. Nadat de Nederlandse eenheid bij het verdrag van Augsburg in 1548 was beklonken, lag het voor de hand dat de koning der dieren het symbool van de nieuwe staat zou worden. In 1578, dus een jaar voor Von Aitzing zijn geschiedwerk liet verschijnen, lieten de opstandige Staten-Generaal een zegel snijden, waarop een leeuw prijkte, met in zijn klauw de zeventien pijlen, die de gewesten representerden.

Vanaf het midden van de zestiende eeuw werd koortsachtig gewerkt aan nieuwe geografische kaarten, eerst van de individuele gewesten, later van de hele Nederlanden. Het vergde het inzicht van de Oostenrijker Von Aitzing om de geografische realiteit te verbinden met de heraldische symboliek. Met zijn *Leo Belgicus* zette hij een trend. In de volgende decennia, ook lang na de scheiding van de noordelijke en zuidelijke Nederlanden, werden tal van leeuwenkaarten uitgegeven. De Leidse Universiteitsbibliotheek bezit daar niet minder dan vijftien varianten van, in atlassen, soms als losse kaarten en uiteraard ook in kopieën van het werk van Von Aitzing. Het mooist is ongetwijfeld het ingekleurde exemplaar in de collectie Bodel Nijenhuis, atlas 93. Een overzicht van deze verzameling, in een veel modernere vormgeving, treft men aan op de website <http://dutchrevolt.leidenuniv.nl>.

Robert Stein (1960) is Universitair docent Middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op politieke, institutionele, economische en mentaliteitshistorische aspecten van de Nederlandse eenwording in de late Middeleeuwen.